

كلام اسلامى

رضا بخشايش

مركز بين المللى
ترجمه و نشر المصطفى ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد. جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد. بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعه المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم العالمیه» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم

پیش‌گفتار

پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی، نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی اجتماعی بوده است. این ایده در سطح ملی، ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی اجتماعی ایرانیان و در سطح فراملی، تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و نیز تلاش برای احیای هویت مسلمانی، پرسش‌ها و چالش‌های معرفتی و عملی جدیدی فراروی مسلمانان قرار داد و نظام تازه‌تأسیس حکومت دینی در ایران را بر آن داشت تا از طریق نهادهای همچون المصطفی ﷺ به بررسی این پرسش‌ها و چالش‌ها همت گمارد و از نزدیک با علاقه‌مندان انقلاب اسلامی گفت‌وگو کند. بدون تردید، مؤسسه الحکمه، با برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت به عنوان یکی از مهم‌ترین بازوان المصطفی ﷺ در تحقق این رسالت گام‌های مهم و تأثیرگذاری برداشته و فراگیران بسیاری را تحت آموزش‌های خود قرار داده است. این آموزش‌ها که تا کنون به صورت کلاس‌های درسی برگزار می‌گردید و معمولاً فاقد متنی در این باره بود، نیازمند توانمندسازی از طریق تهیه متون آموزشی به زبان‌های مختلف بود که طی چند سال اخیر به عنوان بخشی از وظایف آموزشی این مؤسسه در کانون توجه قرار گرفته است. ناگفته پیداست که متن آموزشی در این مؤسسه با آنچه در فضای علمی حوزه‌های علمیه و نیز محافل دانشگاهی متداول است تفاوت‌های بسیاری دارد. در واقع، این متون ضمن لزوم

رعایت استانداردهای آموزشی باید به صورت مختصر به نگارش در آیند تا کوتاه بودن آموزش‌های این مؤسسه را پوشش دهند. افزون بر این، از آنجاکه مخاطبان این مؤسسه، مسلمانان اعم از شیعه و سنی و نیز دیگر معتقدان به ادیان الهی و غیر الهی و حتی بی‌دینان هستند، ضروری بود تا نگرش حاکم بر این متون، تقریبی و همدلی میان ما و آنان باشد تا راهی به سوی گفت‌وگو و نیز معرفی معارف اهل بیت علیهم‌السلام گشوده شود و رسالت کنونی ما را در تحقق اهداف بلند انقلاب شکوهمند اسلامی به فرجام برساند.

اما نکته مهمی که در اینجا باید بدان اشاره کرد، آن است که هدف اصلی این مؤسسه از تهیه و نگارش این متون، نه صرفاً تألیف، بلکه بهره‌مندی بهینه از متون موجود است که به صورت تلخیص، گردآوری و ترجمه تقدیم فراگیران می‌شود. بی‌تردید، اجرای این رسالت و غنای علمی آن، مدیون تلاش‌های ارزنده اساتید و اعضای محترم گروه‌های علمی این مؤسسه است که شایسته است از یکایک آنها تقدیری شایسته به عمل آید. این مؤسسه در راستای حیات و بالندگی معارف اهل بیت علیهم‌السلام آثار خود را در اختیار فراگیران و علاقه‌مندان قرار می‌دهد. پیشاپیش از انتقادات و پیشنهادات علمی همه اساتید، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی و آموزشی موجب رشد و بالندگی فرهنگ دینی، به‌ویژه معارف بلند اهل بیت علیهم‌السلام در سطح جهان شود.

فهرست

مقدمه	۱۵
درس اول: کلیات علم کلام، اثبات وجود خدا	۱۷
تعریف علم کلام	۱۸
راه‌های خداشناسی	۱۹
۱. برهان فطرت	۲۰
۲. برهان نظم	۲۳
الف) معنای نظم	۲۳
ب) نتیجه‌گیری از برهان	۲۵
ج) برهان نظم در قرآن	۲۵
درس دوم: توحید نظری	۳۱
توحید ذاتی	۳۲
۱. نفی ترکیب درون ذاتی	۳۲
۲. نفی تعدد الهه و اثبات وحدانیت خداوند	۳۴
۳. وحدت عددی و وحدت حقیقی	۳۵
۴. توحید ذاتی در قرآن	۳۵
توحید صفاتی	۳۷
۱. دلیل توحید صفاتی	۳۹
۲. توحید صفاتی در روایات	۳۹
توحید افعالی و توحید عملی	۴۰

۱. دلیل بر توحید افعالی	۴۲
۲. شاخه‌های توحید افعالی	۴۳
الف) توحید در خالقیت	۴۳
ب) توحید در ربوبیت	۴۵
ج) توحید در تشریح و حاکمیت	۴۷
د) توحید در تشریح و حاکمیت از منظر قرآن	۴۸
ه) توحید در الوهیت	۵۰
درس سوم: توحید عملی، شرک و مراتب آن	۵۵
شاخه‌های توحید عملی	۵۶
۱. توحید در عبادت	۵۶
۲. توحید در استعانت	۵۷
۳. توحید در اطاعت	۵۸
۴. توحید در محبت	۵۹
۵. توحید در توکل	۶۰
شرک و مراتب آن	۶۰
۱. مراتب آشکار و نهان شرک	۶۳
۲. حد نصاب توحید	۶۴
۳. علل گرایش به شرک	۶۵
۴. شرک در قرآن	۶۷
درس چهارم: صفات الهی	۷۳
اسم و صفت	۷۳
تقسیم‌بندی صفات	۷۴
امکان شناخت صفات	۷۶
علم خداوند	۷۸
قدرت خداوند	۸۰

حیات خداوند	۸۱
ازلیت و ابدیت	۸۲
اراده الهی	۸۳
کلام الهی	۸۵
صفات سلبی	۸۶
درس پنجم: حسن و قبح عقلی و عدل و حکمت الهی	۹۳
حسن و قبح	۹۴
عدل الهی	۹۶
۱. معنای عدل	۹۷
۲. اقسام عدل الهی	۹۷
۳. استدلال بر عدل الهی	۹۸
۴. عدل الهی در قرآن	۹۹
حکمت الهی	۱۰۰
۱. استدلال اشاعره بر نفی غایتمندی افعال خدا و رد آن	۱۰۰
۲. مسئله شر	۱۰۲
۳. محدودیت علم انسان	۱۰۲
۴. دنیا و آخرت	۱۰۳
۵. تقدم مصالح عمومی بر مصالح فردی	۱۰۳
۶. نقش انسان در ایجاد شرور بشری	۱۰۴
۷. شکوفا شدن انسان ها	۱۰۵
۸. آزمون الهی	۱۰۵
۹. هشدار	۱۰۶
۱۰. قدرشناسی نعمت ها	۱۰۷
۱۱. اعواض (جبران سختی)	۱۰۷
درس ششم: قضا و قدر و جبر و اختیار	۱۱۱
معنای قضا و قدر	۱۱۲

قضا و قدر علمی	۱۱۲
قضا و قدر عینی	۱۱۲
سرنوشت و اختیار	۱۱۳
قضا و قدر در قرآن	۱۱۵
جبر و اختیار	۱۱۷
نظریه جبر	۱۱۸
نظریه کسب	۱۱۹
نظریه تفویض	۱۲۱
نظریه مختار: امر بین الأمرین	۱۲۲
درس هفتم: نبوت	۱۲۷
معنای نبی	۱۲۷
تفاوت نبی و رسول	۱۲۸
حسن یا ضرورت نبوت	۱۲۹
استدلال بر ضرورت بعثت	۱۳۰
۱. قاعده لطف	۱۳۰
۲. دلیل لطف	۱۳۱
دلیل نیاز به وحی	۱۳۱
راه‌های شناخت پیامبران	۱۳۲
۱. اعجاز	۱۳۲
۲. امتیازات پیامبران	۱۳۴
الف) وحی	۱۳۵
ب) عصمت	۱۳۶
یکم: عصمت از گناه	۱۳۷
دوم: دلیل عقلی عصمت از گناه	۱۳۸
سوم: عصمت در دریافت و ابلاغ وحی	۱۳۹
چهارم: عصمت در اجرای احکام	۱۳۹

ج) علم لدنی	۱۴۰
د) جهانی بودن و جاودانگی اسلام	۱۴۱
ه) خاتمیت پیامبر اسلام ﷺ	۱۴۲
درس هشتم: امامت	۱۴۷
واژه «امام»	۱۴۷
امامت از دیدگاه شیعه	۱۴۹
ویژگی‌های امام از دیدگاه شیعه	۱۵۰
۱. عصمت	۱۵۰
عصمت امام در قرآن	۱۵۰
۲. علم لدنی	۱۵۱
۳. افضلیت	۱۵۲
۴. منصوص بودن	۱۵۳
ضرورت نصب امام از سوی خدا	۱۵۴
موضع اهل سنت در مسئله جانشینی پیامبر	۱۵۵
درس نهم: امامت امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۶۱
امامت علی <small>علیه السلام</small> در قرآن	۱۶۲
۱. آیه ولایت	۱۶۲
۲. حدیث وزارت	۱۶۵
۳. حدیث منزلت	۱۶۶
۴. داستان و حدیث غدیر	۱۶۷
۵. موضع اهل تسنن	۱۷۲
درس دهم: امامان دوازده‌گانه و امام مهدی <small>عجل الله تعالی فرجه الشریف</small>	۱۷۷
امامت امامان در قرآن و روایات	۱۷۸
امامت اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۱۷۹
۱. حدیث ثقلین	۱۷۹

۲. بیان تعداد امامان <small>علیهم السلام</small>	۱۸۱
۳. ذکر نام امامان <small>علیهم السلام</small>	۱۸۲
۴. نص امام قبلی بر امام بعدی	۱۸۳
مهدویت	۱۸۳
۱. اشاره تاریخی	۱۸۴
۲. مهدویت در قرآن	۱۸۶
۳. امام مهدی <small>عجل الله تعالی فرجه الشريف</small> در روایات شیعی	۱۸۸
۴. مهدی <small>عجل الله تعالی فرجه الشريف</small> فرزند امام حسن عسکری <small>علیه السلام</small>	۱۸۸
۵. عوامل غیبت	۱۸۹
۶. کارکردهای امامت در زمان غیبت	۱۹۰
۷. زمان و نشانه‌های ظهور	۱۹۱
۸. سیمای حکومت در زمان ظهور	۱۹۳
۹. طول عمر	۱۹۳
درس یازدهم: معادشناسی (۱) مرگ و برزخ	۱۹۹
ارتباط معادشناسی و انسان‌شناسی	۲۰۱
مرگ در قرآن و روایات	۲۰۲
حقیقت مرگ	۲۰۲
اجل حتمی و اجل معلق	۲۰۴
مرگ مؤمنان و کافران	۲۰۵
ترس از مرگ	۲۰۶
برزخ	۲۰۷
۱. دلیل عقلی بر وجود برزخ	۲۰۸
۲. برزخ در قرآن و روایات	۲۰۸
۳. حیات برزخی	۲۰۹
۴. سؤال قبر	۲۱۱
۵. تجسم اعمال در برزخ	۲۱۲

درس دوازدهم: معادشناسی (۲)	۲۱۷
معاد جسمانی و روحانی	۲۱۸
شبهه آکل و مأکول	۲۱۹
بدن اخروی	۲۲۰
اثبات ضرورت معاد	۲۲۱
۱. برهان عدالت	۲۲۱
۲. برهان حکمت	۲۲۲
سیمای روز رستاخیز در قرآن و روایات	۲۲۲
نامه اعمال	۲۲۶
میزان (سنجش اعمال)	۲۲۶
صراط	۲۲۷
بهشت و دوزخ	۲۲۸
سیمای بهشت	۲۲۸
سیمای دوزخ	۲۳۰
کتابنامه	۲۳۷

مقدمه

درباره اهمیت اعتقادات دینی و علم کلام همین بس که تقلید در آن جایز نیست. در این باب کتاب‌های گوناگون با مخاطبان و اهداف مختلف به نگارش در آمده است که هر یک می‌توانند مؤمنان را در تصحیح، روشنگری و صیانت از اعتقادات دینی یاری رسانند.

امروزه کلام جدید رهیافت و مسائل جدیدی در این حوزه وارد کرده است. شاید گمان برود که با ورود کلام جدید، مسائل سنتی و کلاسیک علم کلام موضوع خود را دیگر از دست داده‌اند و به عبارت دیگر دوره کلام قدیم طی شده و طرح مسائل آن از حیز انتفاع خارج گردیده است. اما این گمان درست نیست و این مسائل در جای خود باید بررسی و نقد شوند. واقعیت آن است که کلام قدیم و جدید مکمل یکدیگرند. نیاز به مسائل و رویکرد قدیم به علم کلام همچنان زنده و به قوت خود باقی است؛ از این رو اهل نظر و صاحبان قلم در این رشته آثار ارزشمندی تولید می‌کنند.

از نیازهای درجه اول فراگیرانی که از سرتاسر جهان، خاصه کشورهای اسلامی به مؤسسه تازه‌تأسیس الحکمه مراجعه می‌کنند، آشنایی و تعمیق دانش در حوزه اعتقادات دینی است. با توجه به نیاز فوق و به منظور یکسان‌سازی آموزش عقاید، کمیته علمی تدوین متون درسی مؤسسه تهیه یک متن درسی را با توجه به اقتضائات مؤسسه در دستور کار قرار داد. این کمیته از میان آثار موجود، کتاب دو جلدی آموزش کلام اسلامی به قلم دانشمند محترم جناب آقای دکتر محمد سعیدی مهر را

مناسب برای محور کار تشخیص داد، اگرچه حجم زیاد آن برای فراگیران این مؤسسه تناسب نداشت. راقم این سطور از سوی کمیته موظف گردید مهم‌ترین مسائل مورد نیاز و بروز این اثر را با ملاحظه آثار مشابه در قالب دوازده درس بازنویسی کند که حاصل آن دروس زیر است:

چهار درس اول به کلیات کلام، توحید، شرک و صفات الهی اختصاص دارد.
درس پنجم از حسن و قبح، عدل و حکمت الهی بحث می‌کند.
درس ششم به قضا و قدر و مسئله جبر و اختیار می‌پردازد.
درس هفتم مباحث نبوت، سه درس هشتم، نهم و دهم مباحث امامت و دو درس یازدهم و دوازدهم مباحث معاد را در کانون بررسی قرار خواهد داد.
در پایان از همه عزیزان و فرهیختگانی که در فراهم شدن این متن درسی نقش داشته‌اند سپاس‌گزاری نموده، برای آنان توفیق و بهروزی از درگاه حضرت حق خواستارم.

و من الله التوفیق

رضا بخشایش